



JACEK SOSZYŃSKI* – WARSZAWA

**POSTSCRIPTUM DO BADAŃ NAD RĘKOPISAMI
KRONIKI MARCINA POLAKA W ZBIORACH POLSKICH:
MS 189 ARCHIWUM ARCHIDIECEZJALNEGO I BIBLIOTEKI
KAPITULNEJ WE WROCŁAWIU¹**

**POSTSCRIPT TO RESEARCH ON MANUSCRIPTS
OF THE CHRONICLE OF MARTINUS POLONUS
IN POLISH COLLECTIONS: MS 189 ARCHDIOCESAN ARCHIVES
AND CHAPTER LIBRARY IN WROCŁAW**

Abstract

The Chronicle of Popes and Emperors by Martin the Pole (of Oppavia) is the most popular universal chronicle of medieval Latin culture. Its manuscript tradition in Poland was analysed in a monograph published by the author of this article in 1995. Meanwhile, another complete copy of the chronicle was discovered during work on the inventory of medieval manuscripts in Polish collections (Manuscripta.pl) – Ms 189 of the Archdiocesan Archives and Chapter Library in Wrocław. The purpose of this article is to describe and analyse the newly discovered manuscript and to compare the results of this analysis with previous research on the entire manuscript tradition in the Kingdom of Poland, Silesia and Pomerania. The research conducted, including statistical analysis of the similarity coefficient of manuscripts, set Ms 189 in one of three branches of the manuscript tradition, placing it in close proximity to three other codices of Silesian and Kraków provenance. All calculations showed a similarity coefficient in the range of 0.75–0.64 (where 0 indicates a complete lack of conver-

* Jacek Soszyński – dr hab. historii, prof. PAN, Instytutu Historii Nauki im. Ludwika i Aleksandra Birkenmajerów Polskiej Akademii Nauk

e-mail: jsoszynski@ihnpan.pl

<https://orcid.org/0000-0001-7124-3569>

¹ Artykuł ten dedykuję Sławomirowi Szyllerowi, znakomitemu znawcy rękopisów średniowiecznych i życzliwemu koledze, z przeprosinami, że nie zdążyłem dołączyć go do tomu przygotowanego na Jego siedemdziesięciolecie.

gence and 1 indicates identical text). A side effect of the procedure was confirmation of the correctness of the originally adopted research methodology.

Keywords: medieval manuscript; numerical taxonomy; universal chronicles; codicology; medieval historiography

Translated by Marek Robak-Sobolewski

Streszczenie

Kronika papieży i cesarzy Marcina Polaka to najpopularniejsza kronika uniwersalna łacińskiej kultury średniowiecznej. Jej tradycja rękopiśmienna na ziemiach polskich została przeanalizowana w monografii opublikowanej przez autora artykułu w 1995 roku. Tymczasem w trakcie prac nad inwentarzem rękopisów średniowiecznych w zbiorach polskich (Manuscripta.pl) został odkryty kolejny pełen odpis *Kroniki Marcina* – Ms 189 Archiwum Archidiecezjalnego i Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu. Artykuł niniejszy ma za zadanie opisać i przeanalizować nowo odkryty rękopis oraz skonfrontować wyniki tej analizy z dokonanymi wcześniej badaniami nad całością tradycji rękopiśmiennej w Królestwie Polskim, na Śląsku i Pomorzu. Przeprowadzone badania, w tym analiza statystyczna współczynnika podobieństwa rękopisów, umiejscowiły Ms 189 w jednym z trzech rozgałęzień tradycji rękopiśmiennej, plasując go w bliskim towarzystwie trzech innych kodeksów o proveniencji śląskiej i krakowskiej. Wszystkie wyliczenia wykazały współczynnik podobieństwa w przedziale 0,75-0,64 (gdzie 0 oznacza całkowity brak zbieżności, a 1 – identyczność przekazów). Ubocznym efektem przeprowadzonej procedury było potwierdzenie prawidłowości pierwotnie przyjętej metodologii badawczej.

Słowa kluczowe: rękopis średniowieczny; taksonomia numeryczna; kroniki uniwersalne; kodykologia; historiografia średniowieczna

W 1995 roku opublikowałem monografię, która podsumowywała badania nad – jak mi się wówczas wydawało – wszystkimi zachowanymi w zbiorach polskich rękopisami najśłynniejszej średniowiecznej kroniki uniwersalnej, *Kroniki papieży i cesarzy* Marcina zwanego Polakiem lub z Opawy². Prowadzenie w tamtych latach kwerend dotyczących rękopisów średniowiecznych w polskich zbiorach bibliotecznych było obarczone sporym ryzykiem pominięcia istotnych zabytków. Nie tylko poważna część kodeksów nie była wówczas jeszcze rozpoznana (bardzo

² J. Soszyński, *Kronika Marcina Polaka i jej średniowieczna tradycja rękopiśmienna w Polsce*, Warszawa 1995. Zestawienie najważniejszej literatury na temat Marcina i jego dzieła czytelnik znajdzie w: Marcin Polak, *Kronika papieży i cesarzy*, tekst łaciński wg wyd. L. Weilanda, przekład polski i komentarz A. Fabiańska i J. Soszyński, wstęp J. Soszyński, Kęty 2008. Ważne prace na ten temat wydane po 2008 roku to: W. Matthews, *Martinus Polonus and some later Chroniclers*, w: *Medieval Literature and Civilization: Studies in Memory of G. N. Garmonsway*, ed. D. Pearsall and R.A. Waldron, London 2013, s. 257-288 oraz V. Bažant, *Patterns of Reception of the Chronicon pontificum et imperatorum by Martin of Opava in the Late Medieval Lands of the Crown of Bohemia*, „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung”, 129 (2021) s. 1-21.

wiele pozostaje do zrobienia w tym zakresie jeszcze i dzisiaj), ale do opublikowania w 1988 roku pierwszego wydania *Przewodnika* Danuty Kamolowej³ nie posiadaliśmy nawet względnie pełnego wykazu instytucji kultury, które w swych zasobach posiadały rękopisy biblioteczne powstałe przed końcem XV wieku. Nic więc dziwnego, że w późniejszych latach – a zwłaszcza w czasach, gdy w ramach projektu Manuscripta.pl (www.manuscripta.pl) podjęliśmy się zgromadzenia informacji na temat całości zasobu rękopisów powstałych przed 1530 rokiem, a zachowanych w zbiorach polskich – natrafiłem na trzy kolejne rękopiśmienne świadectwa recepcji tekstu wspomnianej kroniki. Jedno z nich to pełny odpis z kontynuacjami w rękopisie 189 Archiwum Archidiecezjalnego i Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu, dwa dalsze zaś to fragmenty w rękopisach 8065 III Biblioteki Narodowej w Warszawie oraz I F 244 Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu⁴. Dwoma przekazami fragmentarycznymi zajmę się w odrębnym artykule, w niniejszym zaś postaram się ukazać, jak się ma pełna kopia z wrocławskiej Biblioteki Kapitulnej do opracowanej wcześniej całościowej wizji tradycji rękopiśmiennej *Kroniki Marcina Polaka* w późnośredniowiecznej Polsce, na Śląsku i Pomorzu.

Badając tradycję rękopiśmienną *Kroniki Marcina Polaka*, najpierw zgromadziłem wszystkie, do których dotarłem, zachowane rękopisy dzieła, opierając się na literaturze przedmiotu, katalogach i inwentarzach. W dalszej kolejności zająłem się samymi odpisami kroniki. Procedura ta umożliwiła odrzucenie szeregu kopii, które zawierały późniejsze przeróbki *Kroniki Marcina*. Następnie szczegółowo rozpoznałem poszczególne przekazy dzieła, kwalifikując je do jednej z trzech odautorskich redakcji: A, B lub C. Okazało się, że zachowane w polskich zbiorach rękopisy należą do redakcji A i C. W dalszym etapie zająłem się bliżej rękopisami należącymi do redakcji C. Dokonałem badania statystycznego podobieństwa wybranych fragmentów tekstu w oparciu o metodę taksonomii numerycznej, a wyniki skonfrontowałem z rezultatami analizy źródłoznawczej rękopisów. W efekcie otrzymałem wykres pokrewieństwa rękopisów, który znajdował poparcie w krytyce erudycyjnej. Wyniki te nie zostały jak dotychczas zakwestionowane⁵, można więc uznać je za miarodajne. Niemniej odkrycie kolejnych odpisów, a przede wszystkim kompletnej kopii w Ms 189 Archiwum Archidiecezjalnego i Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu wymaga skonfrontowania go z wcześniejszymi ustaleniami.

³ *Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce. Przewodnik*, opr. D. Kamolowa przy współudziale K. Muszyńskiej (zbiory kościelne), Warszawa 1988.

⁴ Z wdzięcznością przychodzi mi w tym miejscu podziękować kolegom Sławomirowi Szylle-rowski i Jerzemu Kaliszkowi za wskazanie dwóch pierwszych z wymienionych rękopisów.

⁵ Praca ta była podstawą mojego doktoratu, napisanego pod kierunkiem prof. Pawła Czarторыskiego; jej recenzentami byli profesorowie Jerzy Bartłomiej Korolec i Edward Potkowski. Niezależnie ukazała się recenzja autorstwa Ryszarda Grzesika („Kwartalnik Historyczny”, 102(1995) z. 3-4, s. 269-272).

Zawartość kodeksu

Rękopis 189 trafił do Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu w 1907 roku. Przedtem należał do klasztoru Sióstr Benedyktynek w Lubomierzu⁶. Pochodzenie to potwierdza XVI-wieczna notatka własnościowa na przedniej wyklejce, wyliczająca zawartość woluminu. Kodeks zawiera sześć wyodrębnionych tekstów. Utwory te są kompletne, tzn. nie została usunięta żadna karta z ich tekstem.

- k. 1ra-31ra Statuta provincialia archiepiscopi Nicolai Trąba
Incipiunt statuta provincialia in Kalis edita. In nomine sancte et individue Trinitatis amen. Ad perpetue rei memoriam alma mater ecclesia pleroque nonnulla rationabiliter ordinat et consulte que suadente subiectionum utilitate postmodum consilcius et rationabilius revocat>...<Sanctorum patrum regulis et statutis quibus cristianus regatur in vita verbis et factis, ut sciat et faciat quod acceptum sit Deo etc. Adest finis. Finis hic est statutorum provincialium in nomine Domini amen.

Ed.: *Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z r. 1420*, z materiałów przysposobionych przez B. Ulanowskiego uzupełnili i wydali J. Fijałek i A. Vetulani, Kraków 1951.

- k. 31rb notatka
Oracio habita pro laude Sacrarum Scripturarum habita a quodam baccalario theologie in principiatione sua super libros Sentenciarum.

- k. 31v – vacat

- k. 32r-91r Excerpta de libris revelationum beatae Brigittae
Ego sum creator celi et terre etc. Ego corpus meum mundissimum a peccato, pro peccatis omnium a planta pedis usque ad verticem lacerari volui et crucifigi>...<excute grave iugum dyaboli a vobis et recordemini caritatis mee et videbitis in consciencia veram quod ego sum suavis et mitis etc. Laus Deo sit.

Ed.: St Birgitta of Sweden, *Revelaciones*, ed. C.-G. Undhagen (I); B. Bergh (II, V-VII); A.-M. Jönsson (III); H. Aili (IV, VIII); L. Hollman (IX); S. Eklund (X-XII); A. Jönsson (XIII), <https://www.umilta.net/bk.html> (dostęp: 5.02.2025).

- k. 91v – vacat

- k. 92r-175v Martinus Polonus, *Chronicon Pontificum et Imperatorum* cum Continuationibus I et II
Quoniam scire tempora summorum pontificum Romanorum nec non et aliorum patrum contemporaneorum quam plurimum inter omnes alios theologos et

⁶ Nalepka proveniencyjna w lewym górnym rogu przedniej wyklejki z napisem „aus Liebenthal 15.7.07”.

iurisperitos expedit>...<ubi filius fratris sui sibi occurrens ipsum sic obsecrans, ut hereditatem sibi paternam redderet quam fide tutoria attenus possedisset, qui renuit quando occidit eum anno Domini 1308 in quo loco filii eius cenobium construerunt et campum regis vocant. [in rubro:] Residuum huius Cronice continetur in fine huius voluminis.

Ed.: *Martin von Troppau, Chronicon Pontificum et Imperatorum. Herausgegeben von A.-D. von den Brincken*, <https://data.mgh.de/ext/epub/mt/> (dostęp: 5.02.2025); *Continuatio pontificum Romana*, ed. L. Weiland, „Monumenta Germaniae Historica. Scriptores”, 22 (1872) s. 476-482.

- k. 176r-192r Excerpta de *Mammotrecto* Joannis Marchesini
Incipiunt rariora vocabula Biblie. Frater Ambrosius etc. Necessitudo dicitur prologus amicitia>...<Alpha est prima littera in greco et O ultima per hoc insinuat Dominus se esse omnium principium et finem. Explicit excerptum de Mammotrecto super singulos libros tocius Byblie. Deo gracias.

Ed.: J. Marchesinus, *Mammotrectus super Bibliam*, Strassburg 1494, <https://archive.org/details/ita-bnc-in2-00001353-001/mode/2up> (dostęp: 5.02.2025).

- k. 192rb-206rb Sermones⁷
Liber generacionis Ihesu Christi filii David filii Abrahe. Sicut scribitur Mt 1o Quamvis multi alii libri scripti sunt ex inspiracione Sancti Spiritus>...<Quia hec fuit integra matris eius humanitatis sine patre qui secundum divinitatem habuit patrem sine matre. Cuius nomen sit benedictum in secula seculorum amen.

- k. 206v-208v Chronici Martini Poloni Continuatio III⁸
Henricus septimus comes in Luczelburg imperavit fere annis duobus. Hic propter laudabilem vitam et bonam famam eligitur in regem Romanorum sub Clemente quinto>...<Hoc tempore Sigismundus rex Ungarie, Bohemie, Croacie, Dalma-cie vir sapientissimus multorum eloquiorum eruditus lingua Latina, Ungarica, Bohemica, Almanica fecit concordiam ecclesie per concilium Constantiense repellendo Johannem 23m.

Opis kodykologiczny

Rękopis 189 to kodeks o wymiarach 30,5 × 21,5 cm, oprawiony w deski, pokryte brązową skórą, na której dostrzec można ślady zdobień. Analizowana książka liczy 208 kart liczbowanych oraz nieliczbowaną przednią kartę ochronną⁹.

⁷ Por. J. Sopko, *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a v Rumunsku*, Martin 1982, s. 149-150.

⁸ Na górnym marginesie *in rubro*: „Hic inchoatur complementum Cronice pontificum Romanorum”.

⁹ Wprowadzona XX-wieczną ręką ołówkowa foliacja w prawym, górnym rogu stron nieparzystych ma błędy. Numer 92 występuje dwukrotnie (92 i 92’), a nr 122 został przypadkowo pominięty.

Zasadniczym materiałem pisarskim tego zabytku jest papier, niemniej wspomniana przednia karta ochronna i zewnętrzne bifolium pierwszej składki (k. 1 i 12) są pergaminowe. Kodeks zbudowany jest z osiemnastu składek, z których szesnaście to seksterniony; pozostałe dwie – III (5+2) i XVIII (6+3) – mają nieregularny charakter. Składka XVIII pierwotnie też była seksternionem, lecz utraciła trzy ostatnie karty już po oprawieniu książki. Składkę III zbudowano w postaci kwinionu, a jej obecna postać to także efekt usunięcia trzech ostatnich kart już po oprawieniu kodeksu. Zastosowanie w tym miejscu składki o odmiennej budowie wynikało z przyczyn praktycznych. Pierwsze trzy składki zawierają odpis *Statutów Mikołaja Trąby*. Kopista, już po rozpoczęciu przepisywania trzeciej składki, ewidentnie zorientował się, że do wykończenia przepisywanego tekstu potrzebna mu będzie mniejsza liczba kart niż dwanaście. Zmniejszył więc objętość składki o jedno bifolium, a i tak trzy ostatnie karty pozostały niezapisane. Ponieważ wszystkie teksty zawarte w omawianym rękopisie są kompletne, należy wnosić, że w chwili usuwania karty wycięte ze składek III i XVIII były puste i dlatego zostały potraktowane jako materiał pisarski wykorzystany do innych celów.

Na niektórych kartach omawianego rękopisu odnajdujemy kustosze i reklamanty¹⁰. Konfrontacja tychże z przeglądem treści prowadzi do wniosku, iż materiały składające się na obecny kodeks powstały w ramach trzech pierwotnie odrębnych całości: składki I-III (k. 1-31) *Statuty Mikołaja Trąby*; składki IV-VIII (k. 32-91) wyjątki z *Objawień św. Brygidy*; składki IX-XVIII (k. 92-208) *Kronika Marcina Polaka*, wyjątki z *Mammotrektu*, kazania i kontynuacje *Kroniki Marcina*. Wniosek ten znajduje wsparcie w zastosowanych układach stron. Część pierwsza konsekwentnie posługuje się dwoma kolumnami tekstu, wpisując w nie od 44 do 51 wierszy. W części drugiej zastosowano jedną kolumnę, dzieląc ją na 38-44 wierszy. W części trzeciej odnajdujemy dwa systemy – zarówno jedną, jak i dwie kolumny. Tekst *Kroniki Marcina Polaka* i jej kontynuacji (k. 92-175; 206v-208v) przepisano, stosując jedną kolumnę (37-43 wierszy), wybór zaś z *Mammotrektu* (k. 176ra-206rb) ujęty został w dwie kolumny po 37-39 wierszy.

W kodeksie można wyróżnić pięć rąk podstawowych, odpowiedzialnych za przepisanie zasadniczych części tekstu. Oprócz tego występują dalsze ręce, które wpisywały uwagi marginalne. Podstawowe ręce to: A – k. 1ra-31ra *Statuty Trąby*; B – k. 32r-91r wyjątki z *Brygidy*; C – k. 92r-174v *Marcin Polak*; D – k. 174v-175v, 206v-208v uzupełnienie *Marcina Polaka* I i II; E – k. 176ra-206rb *Mammotrectus* i *Sermones*. Wszystkie te ręce prezentują typowe XV-wieczne gotyckie pismo książkowe o silnych cechach kursywnych. Najstarsza wydaje się ręka A, którą datować należy na przełom pierwszej i drugiej ćwierci XV wieku. Ręka B sprawia wrażenie nieco młodszej (druga ćwierć XV wieku). Na jej ukształtowanie wpływ miało pismo kancelaryjne. Ręka C, spisująca kopię *Kroniki Marcina Polaka*, to znowu pismo książkowe o elementach kursywnych, którego cechy również wskazują na drugą ćwierć XV wieku. Ręce D i E należą już do drugiej połowy

¹⁰ Kustosze lub ich ślady znajdujemy u dołu kart: 12v, 24v, 43v, 44r, 56r, 68r, 80r, 102v, 114v, 127v, 139v, 151v, 163v, 175v, 187v, 200r; reklamany zachował się na kartach: 102v, 114v, 127v, 139v.

XV wieku. Pierwsza z nich, zapewne starsza, wykazuje pewne wpływy pisma humanistycznego¹¹.

Omawiany rękopis nie został w istotniejszy sposób ozdobiony. Jedyne elementy dekoracyjne, które odnajdujemy na jego kartach, to proste inicjały wykonane za pomocą czerwonego atramentu i rubrykacja wprowadzona w odpisach *Statutów Trąby* i *Kroniki Marcina Polaka*. Odpisy kontynuacji *Kroniki Marcina* i wyciągu z *Mammotrektu* urozmaicone zostały jednolicie czerwonymi lombardami, a traktat o rodowodzie Chrystusa zaopatrzony został już tylko w jeden otwierający lombard. Rękopis ten jest typowy dla książek klasztornych, które najczęściej charakteryzowała surowość estetyczna.

Kodeks 189 nosi liczne zapiski marginalne. Większość z nich ma charakter techniczny, tzn. ułatwia orientację w danym tekście. Niektóre jednak mają inną naturę. Na pierwszy rzut oka zawierają uzupełnienia do tekstów. Niemniej trudno uznać powyższe uwagi za zamykające temat. Zasluguje on na odrębne potraktowanie.

Pierwotnie trzy wyżej wyróżnione części rękopisu przez dłuższy czas musiały funkcjonować oddzielnie w formie luźnych składek. Dowodzi tego charakterystyczne przybrudzenie kart rozpoczynających poszczególne części – przedniej karty ochronnej¹², k. 32r i 176r. Oprawa rękopisu sporządzona została w drugiej połowie XV wieku, w samym klasztorze lub na zlecenie sióstr benedyktynek z Lubomierza.

Odpis *Kroniki Marcina Polaka*

Przekaz *Kroniki Marcina Polaka* zawarty w Ms 189 pod wieloma względami odbiega od klasycznej, pierwotnej wersji dzieła śląskiego dominikanina. Zrozumienie tego, co odnajdujemy na kartach omawianego rękopisu, wymaga wyjaśnień. Zaczniemy od konstatacji, że właściwa *Kronika Marcina Polaka* obejmowała dzieje powszechne od stworzenia świata do roku 1277 i kończyła się na wyborze papieża Mikołaja III urwanym wpół zdaniem: „Nycolaus III nacione Romanus sedit...”. Tymczasem omawiany odpis kontynuuje dzieje papieży do pontyfikatu Honoriusza IV (1285-1287), by dołączyć do niego odrębną kontynuację, obejmującą lata 1288-1334, i jeszcze jedną, która relacjonuje dzieje papieży i cesarzy do roku 1415. Mamy więc tu do czynienia z kilkoma utworami historiograficznymi. Rozbiór całości na składowe prezentuje się następująco:

- k. 92r-170r Martinus Polonus, *Chronicon Pontificum et Imperatorum*
Quoniam scire tempora summorum pontificum Romanorum>...<Nicolaus tercius nacione Romanus...
- k. 170r-174v Continuatio I (pontifices 1277-1288)
Nycolaus tercius nacione Romanus de domo Ursinorum electus fuit anno Domini M CC LXXVIII in die beate Katherine>...<per dominum predecessorem suum

¹¹ Za koleżeńską konsultację zagadnień paleograficznych uprzejmie dziękuję Rūcie Čapaite z Instytutu Historii Litwy w Wilnie.

¹² Karta ta zapewne stanowiła połowę obwoluty trzech pierwszych składek (*Statutu Trąby*). Wskazuje na to treść zawartych na niej notatek. Druga połowa obwoluty została usunięta, najprawdopodobniej przy oprawie rękopisu.

ordinatis eos animose confovendo prestavit stipendia et animavit ad suscepta negocia sollicite prosequenda.

- k. 174v-175v Continuatio II (pontifices 1288-1324; imperatores 1247-1308)
Nicolaus quartus de Ordine Minorum dictus Ieronimus de Epulo de provincia que Marchia Antonitana vocatur>...<qui rennuit quando occidit eum anno Domini 1308 in quo loco filii eius cenobium construerunt et campum regis vocant.
- k. 206v-208v Continuatio III (pontifices et imperatores 1308-1415)
Henricus septimus comes in Luczelburg imperavit fere annis duobus>...<vir sapientissimus multorum eloquiorum eruditus lingua Latina, Ungarica, Bohemica, Almanica fecit concordiam ecclesie per concilium Constantiense repellendo Johannem 23m.

Pierwsza z wydzielonych kontynuacji (1277-1288) to często spotykana razem z odpisami *Kroniki Marcina* kontynuacja tzw. rzymska. Zbadał i wydał ją Ludwig Weiland¹³. Wydanie swe oparł na sześciu wybranych rękopisach, chociaż – jak stwierdza – przekazów jest znacznie więcej. Kontynuacja ta powstawała w Kurii Rzymskiej w trakcie pontyfikatów czterech kolejnych papieży (Mikołaj III, Marcin IV, Honoriusz IV i Mikołaj IV), spisana przez trzech różnych autorów¹⁴. Jej częsta obecność przy właściwym dziele Marcina prowadzi do wniosku, że musiała być prowadzona w jednym z ważniejszych rzymskich odpisów właściwej kroniki. W XVIII wieku z bliżej niezidentyfikowanego rękopisu Biblioteki Ambrozjańskiej kontynuację tę wydał Ludovico Antonio Muratori¹⁵.

Kontynuacje druga i trzecia (k. 174v-175v i 206v-208v) to faktycznie jeden utwór podzielony na dwie części ze względów praktycznych. Wpisany do książki został już po jej oprawieniu. Kopista (ręka D) wykorzystał puste karty ze składek XV (k. 174v-175v) i XVIII (k. 206v-208v). Dla ułatwienia czytelnikowi orientacji wprowadził odpowiednie uwagi. U dołu k. 175v napisał większymi literami *in rubro*: „Residuum huius Cronice continetur in fine huius voluminis (podkreślenie J.S.)”, a u góry k. 206v w ten sam sposób ogłosił „Hic inchoatur complementum Cronice pontificum romanorum atque imperatorum”. Datacja ręki D – druga połowa XV wieku – wyznacza więc *terminus post quem non* oprawienia kodeksu. Autor (autorzy?) tej kontynuacji przejawia wyraźne zainteresowanie sprawami niemieckimi i w tymże kręgu kulturowym należy szukać miejsca powstania tego tekstu.

Wracając do odpisu właściwej *Kroniki Marcina Polaka*, zauważyć należy, że kolejnych problemów dostarcza sposób przekazu jej treści. *Kronika Marcina* w wersji odautorskiej miała specyficzny układ, którego w rękopisie 189 nie odnajdujemy. Marcinowe dzieło udostępniane było do przepisywania sukcesywnie w trzech podstawowych redakcjach, określanych sigłami: A, B i C. W pierwszych

¹³ *Continuatio pontificum Romana*, ed. L. Weiland, „Monumenta Germaniae Historica. Scriptores”, 22 (1872) s. 476-482.

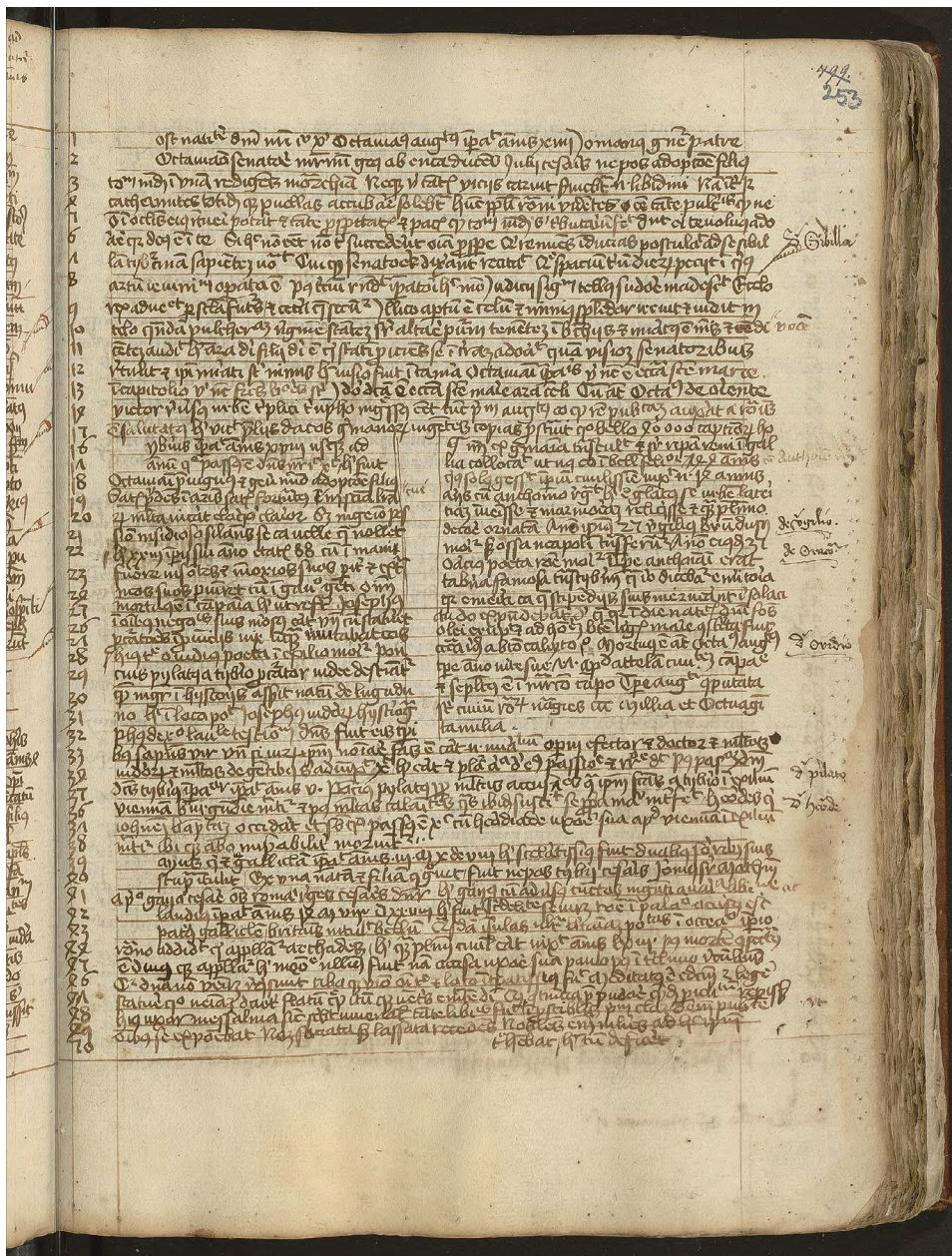
¹⁴ Tamże, s. 475.

¹⁵ *Rerum Italicarum scriptores*, t. III, cz. 1, Mediolani 1723, kol. 608-613 (przypisy).

dwóch wersjach (A i B) składało się ono z krótkiego wstępu i potężnej tablicy synchronistycznej, obejmującej dzieje papieży (karty parzyste) i cesarzy (karty nieparzyste). Ponieważ każda strona podzielona była na 50 linijek odpowiedzialnych za 50 lat, od narodzin Chrystusa do 1278 roku, kiedy autor zmarł, tablica liczyła 26 rozkładówek, a tym samym 52 strony. W redakcji C, oprócz licznych uzupełnień w samej tablicy, autor do krótkiego wstępu, obecnego już w poprzednich redakcjach, dodał materiały omawiające dzieje od stworzenia świata do narodzin Chrystusa. Księga ta miała jednak charakter narracyjny, a nie tabelaryczny. Odpis zawarty w rękopisie 189 bezspornie należy do redakcji C, ale nie zachowuje układu tabelarycznego. Co więcej, niektóre opisy pontyfikatów i panowań cesarskich urywają wątek w połowie, by wrócić do niego stroną lub półtorej dalej i kontynuować przerwana treść znowu od połowy zdania, i to pod zupełnie niewłaściwym nagłówkiem!

Aby zrozumieć, co się tutaj dzieje, należy wrócić do fundamentalnych prac na temat rękopisów *Kroniki Marcina* pióra Anny-Dorothei von den Brincken, a zwłaszcza artykułu, w którym wyklada ona typologię dynamiki form graficznych tejsze kroniki¹⁶. Przepisanie *Kroniki Marcina* z zachowaniem rygoru tabelarycznego stanowiło dla kopisty nie lada wyzwanie. Księga pierwsza (dzieje przed narodzeniem Chrystusa) nie nastroczała trudności – wystarczyło wiernie przepisać tekst. Gorzej było z tabelą synchronistyczną, w którą wtłoczone były księgi druga (pontyfikaty papieży) i trzecia (panowania cesarzy). System 50 linijek = 50 lat nie pozwalał na odchylenia, tak więc całość księgi drugiej i trzeciej musiała się zmieścić na 26 rozkładówkach, czyli 52 stronach. By utrzymać przyjęty schemat i nie rezygnować z zamieszczenia najważniejszych w jego rozumieniu wydarzeń każdego pontyfikatu i panowania cesarskiego, Marcin musiał nieraz dzielić kolumny i upychać część materiałów w postaci wypustek tekstu zachodzących na późniejsze lub wcześniejsze lata (zob. il. 1). Trudno się więc dziwić, że kopiści słabo sobie radzili z przepisywaniem tej kroniki. Przeważająca część zachowanych kopii nie spełnia wymogów tabeli synchronistycznej. Nie oznacza to jednak, że mamy do czynienia z jednorodnym jego traktowaniem. W kopiowaniu Marcina daje się zaobserwować specyficzną ewolucję – A.-D. von den Brincken wyróżniła aż sześć różnych typów (klas) kopii tej kroniki, stopniowo odrzucających kolejne rygory pierwowzoru. Co więcej, każda z tych klas żyła pod piórami kopistów od XIII do XVI wieku własnym życiem, a ponieważ pod prasy drukarskie *Kronika Marcina* trafiła dopiero w 1559 roku, gdy traktowana była już jako tekst zabytkowy, do końca średniowiecza królowały bardzo różne jej wersje i trzeba było pogłębionych studiów nad rękopisami, by zorientować się, co tak naprawdę wyszło spod pióra XIII-wiecznego dominikanina.

¹⁶ A.-D. von den Brincken, *Studien zur Überlieferung der Chronik Martins von Troppau*, „Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters”, Teil 1, 41 (1985) s. 460-531; Teil 2, 45 (1989) s. 468-473.



II. 1. Odpis tabelaryczny (klasa I) Kroniki Marcina Polaka,
Biblioteka Jagiellońska w Krakowie, rkp 304, k. 253r

Rekapitulację dokonań niemieckiej uczoney w tym zakresie należy rozpocząć od stwierdzenia, że różnice między klasami odpisów dotyczą sposobu przepisywania ksiąg drugiej i trzeciej, czyli wzajemnego stosunku opisywanych pontyfikatów i panowań cesarskich. Pierwszą z wyróżnionych przez von den Brincken form graficznych *Kroniki Marcina* charakteryzuje układ tabelaryczny zachowujący wszystkie rygory oryginału. W przypadku rękopisów klasy pierwszej wyróżnienie księgi drugiej i trzeciej jest tylko teoretyczne. W rzeczywistości rękopiśmiennej stanowią one jedną zwartą tablicę synchronistyczną, która obejmuje kolejne rozkładówki. Przykładem klasy pierwszej jest rękopis 304 Biblioteki Jagiellońskiej (k. 247r-278r).

Druga klasa obejmuje rękopisy posługujące się układem tabelarycznym, ale rezygnujące ze schematu 50 linijek na każde 50 lat. Kopiści tych odpisów synchronizowali wydarzenia na rozkładówkach co jakiś czas. Powodowało to niezapisanie części kart między fragmentami tekstu po jednej lub drugiej stronie rozkładówki. W zbiorach polskich nie dysponujemy przedstawicielem tej klasy. Rękopisy klasy trzeciej nie zawierają tabeli w ogóle. Kopiści zadawali się przepisywaniem równoległe tekstów księgi drugiej i trzeciej na stronach parzystych i nieparzystych, nie dbając zupełnie o synchronizowanie wydarzeń. Przykładem takiego potraktowania *Kroniki Marcina* jest spisany u schyłku XIII wieku rękopis 130 Biblioteki Kórnickiej PAN. Wstęp i dzieje przed narodzeniem Chrystusa zajmują w nim k. 1r-11v; dzieje papieży – k. 12r-56r; dzieje cesarzy – 12v-57v.

Klasa czwarta obejmuje rękopisy przepisane mechanicznie, według zasady „jak leci”, z tym że bez dbałości o zachowanie tekstu na tych samych stronach co w wersji oryginalnej. Tymczasem idea tabeli zakładała, że strony rozkładówki to dwie niezależne kolumny tekstu (lewa – „papieże”, prawa – „cesarze”). Ciągłość tabeli realizowana była między kolumnami, a nie stronami. Słowem, kontynuacji „papieży” czytelnik poszukiwał na następnej rozkładówce, a nie na kolejnej stronie. W chwili jednak, gdy kopista przepisywał systemem „strona-po-stronie”, a litery stawiał gęściej, niż było to w oryginale, początek tekstu kolejnej strony pojawiał się na poprzedniej; jeżeli było odwrotnie – tekst kolumny poprzedniej pojawiał się na stronie następnej, kończąc się najczęściej wpół zdania. W efekcie powstawała karykatura, a nie odpis oryginału, ponieważ w miarę przepisywania tekst się coraz bardziej „rozjeżdżał”. Opisy pontyfikatów i panowań cesarskich mieszały się, chronologia utrzymana była tylko w najogólniejszych zarysach. W zbiorach polskich zachowały się przykłady takich kopii. Należy do nich rękopis 9501/I Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Jak trudno zorientować się w takim rękopisie, ilustrują jego dzieje najnowsze. W trakcie II wojny światowej lub podczas powojennej przeprowadzki ze Lwowa do Wrocławia rękopis ten mocno ucierpiał na skutek zawilgocenia. Jego oprawa, być może wcześniej już nadwątlona, uległa całkowitej degradacji. Zdecydowano więc, że trzeba nadać mu nową. W trakcie przeoprawiania nie potrafiiono jednak odtworzyć poprawnie pierwotnej kolejności kart. Udało się to dopiero piszącemu te słowa, i to dopiero po dogłębnym zapoznaniu się z licznymi rękopisami *Kroniki Marcina* oraz wynikami badań von den Brincken¹⁷.

¹⁷ Zob. Soszyński, *Kronika Marcina Polaka i jej średniowieczna tradycja rękopiśmienna w Polsce*, s. 88-89.

Klasa piąta obejmuje kopie, które – podobnie jak te należące do klasy czwartej – odrzuciły układ tabelaryczny. Różnica między klasami czwartą a piątą polega na tym, że w piątej przepisywano grupami kilka pontyfikatów, a następnie kilka panowań cesarskich. Dzięki temu zabiegowi tekst zachowywał spójność wewnętrzną (nie było przerw w pół zdania), a także częściowo chronologiczną. Rękopisy klasy szóstej rezygnowały nie tylko z układu tabelarycznego, ale także nawet z pozorów synchronizacji. Poszczególne części tekstu *Kroniki Marcina* traktowane są w nich jako odrębne całości, które przepisane są jedna po drugiej. Klasa szósta jest najczęściej reprezentowana wśród zachowanych w Polsce rękopisów *Kroniki Marcina*. Za reprezentatywny przykład tej klasy możemy uznać rękopis BOZ Cim 9 Biblioteki Narodowej w Warszawie.

Po tych wyjaśnieniach można dopiero zadać pytanie, do której z wymienionych wyżej klas należy dyskutowany rękopis 189 kapituły wrocławskiej. Odpowiedź nie jest oczywista. Układ treści kroniki, po odłączeniu od niej późniejszych kontynuacji, jest następujący:

k. 92r [Przedmowa]

Quoniam scire tempora summorum pontificum Romanorum>...<quarto de modo quo incepit, quinto de rectoribus et regimine quo profecit. Sic et cetera.

k. 92r-103r [Księga pierwsza]

Sicut ergo dicit Orosius ad beatum Augustinum scribens a mundi creacione usque ad urbem conditam fluxerunt anni IIIIor milia quadringenta octoginta quatuor>...<Consequenter procedendum ad pontifices quibus deserviunt, incipiendo a primo summo pontifice videlicet Ihesu Christo.

k. 103r-170r [Księga druga i trzecia]

Anno XLII Octaviani Augusti natus est Ihesus Christus filius Dei in Bethleem Iude ex virgine Maria nocte diei dominice>...<Rex etiam Navarre, qui infirmus de Affrica processerat, in Syciliam veniens est defunctus.

Jednak wgląd w szczegółowy układ treści ksiąg drugiej i trzeciej daje obraz słabo pasujący do schematu opracowanego przez von den Brincken. Początkowo chaotyczny układ pontyfikatów i panowań, przerywanych w pół zdania, wskazywałby na klasę czwartą. Sytuację tę obserwujemy od k. 103r do k. 111r. Od k. 111r do końca kopista układał pontyfikaty i panowania cesarskie w grupy po kilka i wpisywał je na przemian. Od k. 111r nie spotykamy już przerywanych w pół zdania tekstów, zupełnie dezorientujących czytelnika. Rękopis 189 jest więc połączeniem klas czwartej i piątej. Wynika stąd wniosek, że tradycja rękopiśmienna *Kroniki Marcina* jest bardziej skomplikowana, niż dotychczas uważaliśmy, i że schemat rozwoju form graficznych wypracowany przez niemiecką uczoną należy traktować bardziej jako uproszczenie służące do ułatwienia zrozumienia rzeczywistości rękopiśmiennej niż jako jej wierne odzwierciedlenie.

Nie sposób również odpowiedzieć na pytanie, czy przejście od chaotycznego odpisu klasy czwartej do względnie uporządkowanego klasy piątej to zasługa

kopisty rękopisu 189 czy też tak wyglądała podstawa, którą przepisywał. Nie można także wykluczyć, że skryba przerwał kopiowanie jednej podstawy, uznawszy ją za bałamutną, i poszukał innego, lepszego przekazu, według którego kontynuował przepisywanie.

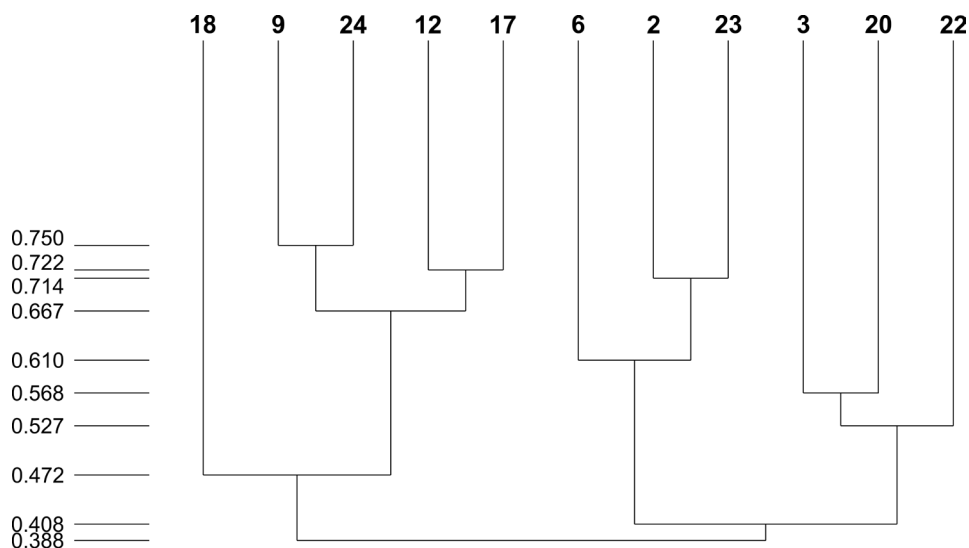
Jak już wcześniej stwierdziłem, odpis *Kroniki Marcina* należy do redakcji C i dosyć wiernie przekazuje jej treść. Jedyna poważniejsza luka znajduje się na przejściu od k. 135r do 135v. Kopista opuścił tu większą część pontyfikatu Honoriusza III, całe pontyfikaty Seweryna i Jana IV oraz początek pontyfikatu Teodora I. Opustka ta jest przypadkowa i wynika z podobieństwa słów. Po przepisaniu „Honorius primus nacione Campanus sedit annis 12, mensibus 11, diebus 17, et cessavit mensibus 7, diebus 18. Hic constituit, ut” skryba odwrócił kartę i szukając wzrokiem w kopiowanym tekście miejsca, od którego miał kontynuować pracę na kolejnej stronie, odnalazł to samo słowo „constituit”, ale pół strony niżej lub nawet dalej. Być może wydarzyło się to inaczej. Może przerwał na jakiś czas przepisywanie i po powrocie do pracy odnalazł słowo „constituit”, tyle że nie to, na którym skończył. Tak czy inaczej, podjął przepisywanie w niewłaściwym miejscu, pisząc: „benedictionem cerei in sabbato sancto. Hic eciam librum penitenciale conposuit”. W efekcie zgubił sporą część tekstu.

Rękopis 189 wśród innych przekazów *Kroniki Marcina*

Opisany powyżej przekaz *Kroniki papieży i cesarzy* uzupełnia zestaw wcześniej przeanalizowanych kopii tego zabytku. W ramach owych badań ustaliłem, że wśród dwudziestu trzech tekstów określonych w katalogach i inwentarzach jako *Kronika Marcina Polaka* pięć to kopie późniejszych przeróbek, które z uwagi na zawarte w nich zupełnie inne przesłanie polityczno-ideologiczne nie mogą być traktowane jako dzieło Marcina, i dlatego zostały wyłączone z dalszych rozważań. Wśród pozostałych osiemnastu wyodrębniłem kolejne cztery, które trafiły na ziemię polskie dopiero w XVIII i XIX wieku, i dlatego nie można ich uznać za materiał źródłowy do badań nad tradycją tekstową *Kroniki Marcina* na ziemiach Królestwa Polskiego, Śląska i Pomorza. W ten sposób wyodrębniona została grupa czternastu manuskryptów reprezentujących redakcję A (1 rękopis), C w układzie tabelarycznym (1 rękopis) i C w układzie nietablearycznym (12 rękopisów). Rękopisy reprezentujące dwie pierwsze redakcje omówione zostały indywidualnie. Z dalszej procedury badawczej wyłączony został również przekaz z rękopisu 131 Biblioteki Kórnickiej PAN, jako kopia fragmentaryczna, obejmująca zbyt mało treści, by kwalifikować się do analizy statystycznej. Pozostałe jedenaście rękopisów to właściwy materiał porównawczy dla nowo odkrytego przekazu w Ms 189 Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu. Grupa ta obejmuje następujące rękopisy: 2. Biblioteka Czartoryskich, rps 1575; 3. Biblioteka Czartoryskich, rps 1583; 6. Biblioteka Jagiellońska, rkp 104; 9. Biblioteka Kapituły Krakowskiej, rps 219; 12. Biblioteka Kórnicka PAN, rps 130; 17. Biblioteka Zakład Narodowy im. Ossolińskich, rps 9501; 18. Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, rps I F 218; 19. Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, rps II F 64; 20. Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, rps IV F 175; 22. Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, rps R 445; 23. Biblioteka Nazionale Marciana w Wenecji, rps Lat. X,188. Zastrzec należy tylko, że rękopis

nr 19 (Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu, rps II F 64) będzie pominięty w analizie statystycznej przeprowadzonej dla księgi pierwszej kroniki, gdyż księga ta w tym odpisie została celowo zredukowana do samego wstępu¹⁸.

W stosunku do tak wyselekcjonowanej grupy przeprowadzona została procedura porównawcza znana jako taksonomia numeryczna, pozwalająca w sposób statystyczny obliczyć współczynnik podobieństwa poszczególnych kopii. Procedura ta przeprowadzona została trzykrotnie, niezależnie dla każdej z ksiąg kroniki – dziejów przed narodzeniem Chrystusa, dziejów papieży i dziejów cesarzy. Po uzupełnieniu o dane pochodzące z rękopisu 189 (rps nr 24) te same czynności badawcze zostały powtórzone raz jeszcze, co dało następujące wyniki:



Il. 2. Klasyfikacja numeryczna księgi pierwszej, źródło: opracowanie własne

Rękopis 24 wykazał bliskie związki z kodeksem nr 9, czyli rękopisem 219 Biblioteki Kapituły Krakowskiej, który również należy do klasy IV według typologii von den Brincken, a datowany jest na lata 90. XIV wieku (zob. il. 2). Rękopis ten obok *Kroniki Marcina Polaka* zawiera jeden z dwóch zachowanych przekazów *Królewieckiej kroniki uniwersalnej*¹⁹. Drugi przekaz tejże kroniki zachował się w Gdańsku i pochodzi z biblioteki kościoła Mariackiego (PAN Biblioteka Gdańska, Ms Mar. F 305, k. 39va-39vb); trzeci, tzw. kodeks królewiecki (Königsberg, Staats- und Universitätsbibliothek, Ms 1150) zaginął w trakcie II wojny światowej. Wszystko to wskazuje na możliwość przybycia z państwa krzyżackiego podstawy, z której wywodzą się obydwie rękopisy – krakowski i wrocławski. Niestety tekst *Kroniki Marcina Polaka* w rękopisie 219 urywa się na początkach IV wieku n.e., co

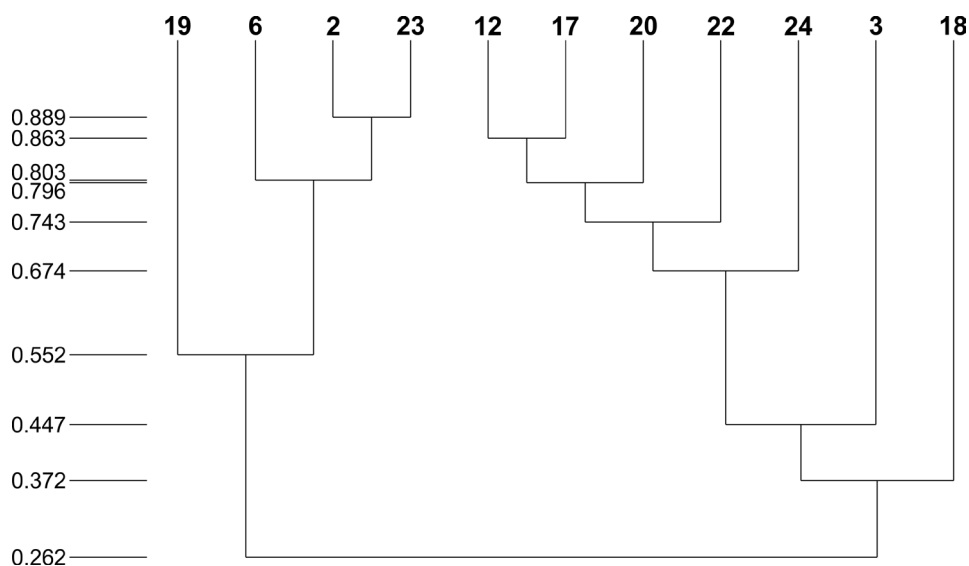
¹⁸ Zob. tamże, s. 90-92, 121-122.

¹⁹ Tamże, s. 71-74 (kronika królewiecka opisana jest tam jako „kronika uniwersalna oparta na *Kronice Marcina Polaka*”).

uniemożliwia przeprowadzenie taksonomii numerycznej dla ksiąg drugiej i trzeciej tego przekazu. Tak więc ewentualność pruskiego pochodzenia tej gałęzi tradycji rękopiśmiennej musi być uznana za ledwie za wskazówkę do dalszych poszukiwań.

Pozostałe dwa przekazy, które są spokrewnione z Ms 189, to (12) rękopis 130 PAN Biblioteki Kórnickiej i (17) rękopis 9501 Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich. Drugi z nich to wspomniany wyżej odpis także należący do klasy IV według von den Brincken. Pochodzi on ze zbiorów lwowskiego historyka Aleksandra Czołowskiego (1865-1944), a datowany jest na drugą połowę XIV wieku. Niegdyś, kierując się polonizmami we włoskojęzycznych notatkach na kartach ochronnych oraz przynależnością do tej samej klasy odpisów co rękopis 219 Kapituły Krakowskiej, w opisie wyraziłem przypuszczenie, że prawdopodobnie przybył na ziemie polskie już w średniowieczu²⁰. Obecnie stwierdzone pokrewieństwo z Ms 189 rodem z Lubomierza na Śląsku – przynależność do tej samej klasy odpisów – jeszcze bardziej uprawdopodobniło ten domysł. Niemniej, jest to tylko domysł i kwestia ta wymaga pogłębionych badań.

Rękopis 130 Biblioteki Kórnickiej jest wcześniejszy; powstał w początkach XIV wieku lub nawet pod koniec wieku XIII²¹. Wykazuje on proveniencję czeską. Poza tym, że zawiera tę samą kontynuację tzw. rzymską, trudno znaleźć w nim więcej cech wspólnych z rękopisem 189.



Il. 3. Klasyfikacja numeryczna księgi drugiej, źródło: opracowanie własne

W częściach drugiej i trzeciej procedury taksonomii numerycznej (zob. il. 3) trzeba było zrezygnować z kodeksu nr 9 (Archiwum Kapituły Krakowskiej, rps 219), ponieważ jest to kopia fragmentaryczna, zawierająca za ledwie początki

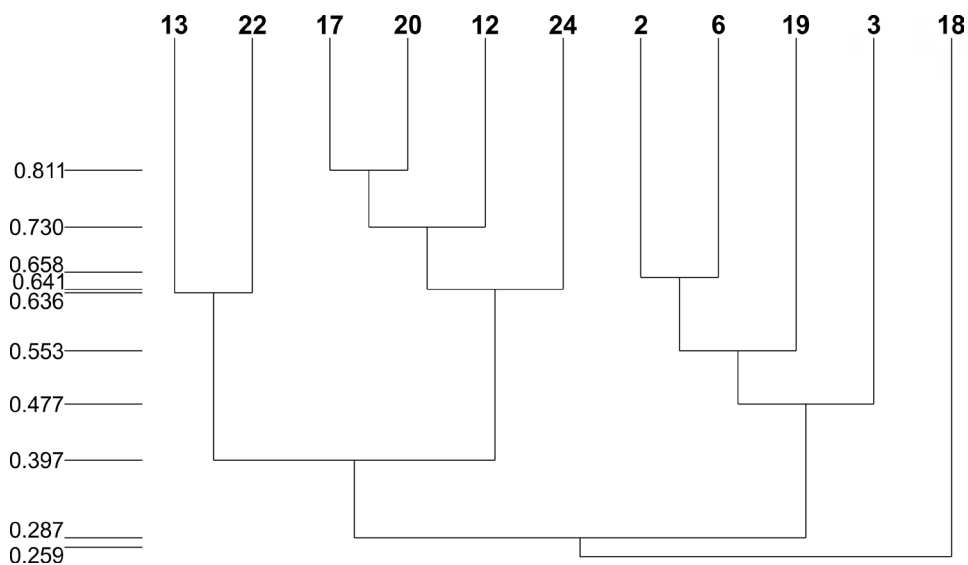
²⁰ Tamże, s. 89.

²¹ Tamże, s. 78-80.

księgi drugiej i trzeciej. Zamieszczone w tej kopii pontyfikaty i panowania cesarskie obejmują zbyt mało materiału, by ich statystyczna reprezentacja wykazała znaczące podobieństwa lub różnice.

Porównanie wariantów tekstowych należących do księgi drugiej pozostałych rękopisów nie zmienia obrazu sytuacji. Podkreślić jednak należy, że podobieństwo z rękopisami kórnickim i ossolińskim jest dosyć odległe. W polu widzenia pojawiają się natomiast dwa kolejne odpisy – (20) rps IV F 175 i (22) rps R 445, obydwie z Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Pierwszy datowany jest na schyłek XIV wieku i pochodzi z klasztoru Kanoników Regularnych na Piasku we Wrocławiu²². Drugi wykazuje proveniencję czeską²³. W pierwszej połowie XVII wieku notowany jest już na Śląsku, spisany zaś został w drugiej ćwierci wieku XV, jest więc rówieśnikiem Ms 189. Ponieważ trudno przy współczynniku podobieństwa rzędu 0,674 doszukiwać się bliskiego pokrewieństwa z którymkolwiek z tych rękopisów, nacisk należy położyć na śląską proveniencję wszystkich tych zabytków.

Analiza księgi trzeciej (zob. il. 4) potwierdza związki z wymienionymi wyżej rękopisami, wyłączając jednak ostatni z omówionych, czyli (22) rękopis R 445 Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu. Zbieżność odnotowana w przypadku księgi drugiej jest najprawdopodobniej przypadkowa.



Il. 4. Klasyfikacja numeryczna księgi trzeciej, źródło: opracowanie własne

²² Tamże, s. 92-94.

²³ Tamże, s. 98-100.

Podsumowanie

Rękopis 189 Biblioteki Kapitulnej we Wrocławiu wywodzi się z klasztoru Benedyktynów w Lubomierzu na Śląsku. Powstał on jako złożenie trzech, pierwotnie odrębnych całości, oprawionych w jeden wolumin w drugiej połowie XV wieku. Zawarta w nim kopia *Kroniki Marcina Polaka* wraz z kontynuacją tzw. rzymską przepisana została w trzeciej ćwierci XV wieku i później uzupełniona dodaną na wolnych kartach kodeksu kontynuacją opisującą pontyfikaty papieskie i panowania cesarskie do 1415 roku. Przekaz *Kroniki Marcina* należy do redakcji C, a jego postać zewnętrzna – do klasy IV i V według typologii A.-D. von den Brincken. Porównanie statystyczne (taksonomia numeryczna) wariantów tekstowych przekazu *Kroniki Marcina* wskazało, że należy on do jednej z grup wcześniej wyróżnionych w badaniach opublikowanych w 1995 roku. Procedura badawcza dla księgi pierwszej wykazała, że rękopis 189 najbliższym spokrewnionym jest z rękopisem 219 Biblioteki Kapitulnej w Krakowie oraz rękopisami 130 PAN Biblioteki Kórnickiej i 9501 Biblioteki Zakładu Narodowego im. Ossolińskich we Wrocławiu. Współczynniki podobieństwa tychże rękopisów mieszczą się w przedziale 0,75-0,72 (gdzie 0 oznacza całkowity brak zbieżności, a 1 – identyczność przekazów). Porównania ksiąg drugiej i trzeciej zasadniczo potwierdziły bliskość z rękopisami 130 i 9501, wskazując jeszcze na rękopis IV F 175 Biblioteki Uniwersyteckiej we Wrocławiu (0,67 i 0,64).

Obecne badania potwierdziły poprawność procedury przedstawionej w książce *Kronika Marcina Polaka i jej średniowieczna tradycja rękopiśmienna w Polsce*, ponieważ rękopis 189 kapituły wrocławskiej konsekwentnie wpasował się we wszystkich trzech analizach taksonomii numerycznej w to samo miejsce tradycji rękopiśmiennej w porównywalnym przedziale statystycznym.

REFERENCES / BIBLIOGRAFIA

Rękopisy

Archiwum i Biblioteka Krakowskiej Kapituły Katedralnej w Krakowie
rps 219 (MSPL 1106).

Archiwum Archidiecezjalne i Biblioteka Kapitulna we Wrocławiu
Ms 189 (MSPL 8278).

Biblioteka Jagiellońska w Krakowie
rkp 104 (MSPL 1906).
rkp 304 (MSPL 1953).

Biblioteka Narodowa w Warszawie
rps 8065 III (MSPL 1343).
rps BOZ Cim 9 (MSPL 31).

Biblioteca Nazionale Marciana w Wenecji
rps Lat. X,188 (EXPL 207).

Biblioteka Uniwersytecka we Wrocławiu
rps I F 218 (MSPL 2467).
rps I F 244 (MSPL 292).
rps IV F 175 (MSPL 7195).
rps R 445 (MSPL 185).

Muzeum Narodowe w Krakowie
Biblioteka Książąt Czartoryskich
rps 1575 (MSPL 82).
rps 1583 (MSPL 1622).

PAN Biblioteka Gdańska w Gdańsku
Ms Mar. F 305 (MSPL 136).

PAN Biblioteka Kórnicka w Kórniku
rps 130 (MSPL 98).
rps 131 (MSPL 201).

Staats- und Universitätsbibliothek Königsberg
*Ms 1150.

Zakład Narodowy im. Ossolińskich we Wrocławiu
rps 9501/I (MSPL 130).

Edycje źródłowe

Continuatio pontificum Romana, ed. L. Weiland, „Monumenta Germaniae Historica. Scriptores”, 22 (1872) s. 476-482.
[*Continuatio pontificum Romana*], w: *Rerum Italicarum scriptores*, ed. L.A. Muratori, t. III, cz. 1, Mediolani 1723, kol. 608-613 (przypisy).
Johannes Marchesinus, *Mammotrectus super Bibliam*, Strassburg 1494, <https://archive.org/details/ita-bnc-in2-00001353-001/mode/2up> (dostęp: 5.02.2025).
Martin von Troppau, Chronicon Pontificum et Imperatorum, Hg. A.-D. von den Brincken, <https://data.mgh.de/ext/epub/mt/> (dostęp: 5.02.2025)
St Birgitta of Sweden, *Revelaciones*, ed. C.-G. Undhagen (I); B. Bergh (II, V-VII); A.-M. Jönsson (III); H. Aili (IV, VIII); L. Hollman (IX); S. Eklund (X-XII); A. Jönsson (XIII), <https://www.umilta.net/bk.html> (dostęp: 5.02.2025)
Statuty synodalne wieluńsko-kaliskie Mikołaja Trąby z r. 1420, z materiałów przysposobionych przez B. Ulanowskiego uzupełnili i wydali J. Fijałek i A. Vetulani, Kraków 1951.

Opracowania

Bažant Vojtěch, *Patterns of Reception of the Chronicon pontificum et imperatorum by Martin of Opava in the Late Medieval Lands of the Crown of Bohemia*, „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung”, 129 (2021) s. 1-21.

- Brincken Anna-Dorothee von den, *Studien zur Überlieferung der Chronik Martins von Troppau*, „Deutsches Archiv für Erforschung des Mittelalters”, Teil 1, 41 (1985) s. 460-531; Teil 2, 45 (1989) s. 551-591.
- Inwentarz rękopisów do połowy XVI wieku w zbiorach Biblioteki Narodowej*, oprac. J. Kaliszuk i S. Szyller, Warszawa 2012.
- Marcin Polak, *Kronika papieży i cesarzy*, tekst łaciński wg wyd. L. Weilanda, przekład polski i komentarz A. Fabiańska i J. Soszyński, wstęp J. Soszyński, Kęty 2008.
- Matthews William, *Martinus Polonus and some later Chroniclers*, w: *Medieval Literature and Civilization: Studies in Memory of G. N. Garmonsway*, ed. D. Pearsall and R.A. Waldron, London 2013, s. 257-288.
- Sopko Julius, *Stredoveké latinské kódexy slovenskej proveniencie v Maďarsku a v Rumunsku*, Martin 1982.
- Soszyński Jacek, *Kronika Marcina Polaka i jej średniowieczna tradycja rękopiśmienna w Polsce*, Warszawa 1995.
- Zbiory rękopisów w bibliotekach i muzeach w Polsce. Przewodnik*, oprac. D. Kamolowa przy współudziale K. Muszyńskiej (zbiory kościelne), Warszawa 1988.